غۇشغولار

جمال الدین صحنه

شوُل حاساپ

دینگه اؤز دردینی دویسالار کؤپ لر
درتله شیب ایل بیلن گِزسه‌نگ شوُل حاساپ.
بار یردن برمأنی هر کیم باشارار
یوُق یردن بار ادیب ،دؤزسنگ شوُل حاساپ.

آلسانگ بو عألم ـ دن یتِر، گره گینگ
سوُرماسانگ آرتئقماچ، چئقسا دره‌گینگ
اؤلجه‌گینگ یادلانگدا ! یومشان یوّره‌گینگ
گؤزلرینگ یاشئندان اِزسنگ شوُل حاساپ.

آغلان بیلن آغلاپ، شاد بیلن گوّلسنگ
غاریپ‌دئر یتیمینگ کؤنگلونی آلسانگ
هؤدوّرلأپ سؤیگینگی،سؤیلیپ اؤلسنگ
یوّرنگدن کینانی چؤزسنگ شوُل حاساپ.

کؤنگول لر داش بوُلسا، بینی‌ده اؤلسه
سؤییلمک پیس بوُلسا، سؤیگی‌ده سوُلسا
گؤزلر ـ ام یاش یرینه ،غان بیلن دوُلسا
محبت اوُجاق دان غئزسانگ شوُل حاساپ.

دوّیش لریم

سحر کؤنگل بیلن هرگوّن دوشوشئپ
غارشی ـ غارشی اوُتوریارلار دوّزلرده
غوُشغی لام یوّرگدن آیدئما چالشئپ
المدام گؤزلریم دادلی سؤزلرده.

سؤزلیگ لردن یاساپ سؤیگی دوّنیأمی
دویغی لانگ شهرینده کأماحال دوریان
دوّیشلریمده دؤرأن سوّیجی روُیامی
دنیأده بار زاتدان چئن لاقای گؤریأن.

دینگه دوُستلیق بودوّنیأمینگ حأکیمی
سؤیگی دن باشغا زاد گله نوُق دیله
سئلانمانی آصلا پاسئق ظالئمی
یاراغ یرنه گوّل دیرآلئنیان اِله.

شیله بیر اویقی دان توُروزمانگ منی
غوُی کؤنگلوّم باغلاردا اوُیناسین گوّلیپ
دوّیشلریم ائنجئق دئر اوّرکوّزمأنگ اوُنی
گیجه سین گچرسین من بیلن گِلیپ.

ماغتئم غولی و تاریخ

تاییارلان: عبدالرحمن قزلجه

ماغتئم غولی پئراغئنگ دیوانئنا گؤز آیلانگدا بیرنأچه غوُشغی لار تاریخ بیلن ، تاریخی شاخص لار بیلن باغلانشئقلی اوُل غوُشغی لاردان مئثال اوّچین آیتساق " عرش اعلایه ، چوُودئرخان اوّچین،گچدی دیدیلر،سیزینگدیر و..." ۱۸- نجی عاصرئنگ ٤٠- نجی و٥٠- نجی یئل لارئندا ، آسترآباد، طبرســـتان ولایات لارئندا حرکت ادن محمدحسن خان آدلی بیرخان دؤره یأر . آتاسی فتحعلی خان قاجار اجه سی توّرکمن ، اوُل بِگنج عالی بگینگ عایال دوُغانی . نادرشاه، فتحعلی خان قاجاری اؤلدوّریپ آرادن چئقاران سوُنگ بگنج عالی بگ یگنی محمدحسن خانی تربیه له مِگی اؤز الینه آلیار . اوُل واقت لار محمدحسن خان ٦-٥ یاشلی اوُغلان اکن . محمدحسن خان اؤز عؤمروّنینگ کؤپ بؤلگنی گوّرگن ده، توّرکمن لرینگ آراسئندا دایی لارئندا گچیریار .

محمدحسن خانئنگ تاج و تخت اوغروند اقی گؤره شی اوزاغا چکیأر . ٤٠-نجی یئل لارئنگ اوُرتا لارئندا فتحعلی خانئنگ اوُغلی محمدحسن خان قاجار لارئنگ هم اوُلارا غوُشولان توّرکمن لرینگ نادرشاه غارشی گؤرِش لرینه یوُل باشچی لئق ادیأر. اوُل آسترآباد دا نادرشاه نئنگ آدام لارئنی هم اؤزوّنینگ یوُقاری یاشلی قوم لارئنی حأکمیت دن قوُویار. نادرشاه نئنگ آسترآبادا،ایبرن غوُشونی محمدحسن خانئنگ غوُشون گوّیجوّنی کوّل ادیپ سوُوئریار و محمدحسن خان بو اوروشدا باسئلاندان سوُنگ توّرکمن صحرا غاچئپ غایدیار . ماغتئم غولی بو واقالاردان دوُلی خابارلی مئشئن .

محمدحسن خان ، اساسا ۱۷۵۸-۱۷۵۵- نجی یئل لاردا ، گوّیچ له نیپ باشلایار . اوُل ایرانئنگ دمیرغازئق طاراپی خازار دنگیزینگ کنار یاقاسئنداقی توّرکمن لرینگ آراسئندا بِرک آیاق دیره یأر . ماغتئم غولی توّرکمن لرینگ آراسئندا اولالئپ اؤسِن محمدحسن خانی غاتی غوُوی تانایار . ۱۷۵۸- نجی یئل لارئنگ ایکینجی یارئمئندا محمدحسن خانئنگ سؤوِش لری شوُوئنا دوّشوّپ ، توّرکمن لرینگ دوشمان لارئنئنگ اجیزلمه گی ماغتئم غولی نئنگ روحونی گؤتریأر . اوُل " سیزینگدیر" دیین غوُشغوسئندا محمدحسن خانی تارئپ لایار.

سوّر فتح علی سردار اوُغلی گلدی واقت
ینه بو دؤوران عالی سیزینگدور
کؤنه آغئر دؤولت تأزه ایدأر باغت
بییک لیک ، سردارلئق یوُلی سیزینگدور.
و ....

آق توقایئنگ آیدئم - سازلی گیجه سی

شاه محمد یلقی

آغشام آرا آق توقایئنگ آیدئم ـ سازلی گیجه سی باشلانیار. توّرکمن صاحرانئنگ ادبیات موشداق لاری طاراپئندان یؤریته تاییارلئق گؤروّنن جای لاردا توّرکمن صاحرانگ ادبیاتچئ لاری، شاهئرلاری، باغشی لاری شاهرئنگ دابارالی توُیونی توُیلاماغا و اوُنونگ اوُجاغی نئنگ یئلی سئنا ایمرینمأنه گلن موشداق لارئنگ غاشئندا آیدئم ـ سازلی و صؤحبت گیجه سی اؤز ایشنی باشلایار.

آق اؤیونگ ایچینده آیدئم ـ ساز آغشامی گچیریلیپ دور. توّرکمن صحرانینگ یاش باغشی لاری نئنگ بیری آیدئم ـ سازموشداق لاری نئنگ اؤنگوّنده اوز چئقئشئنی باشلایار. بیر نأچه حالق آیدئم پِس سایلئق بیلن یانگلانان سوُنگ باغشی ماغتئم غولاگچئپ باشلادی. اوُتوران مأره که « باردئنگ اوّستوّندن! غایرات ات!» دییپ توُلقونئپ سس لنیأرلر، بار کیشی نئنگ غولاغی باغشی دا، هامانا دییرسینگ آغئزلارئندان غان آلدئرجاق یالی آنگق ـ تانگق بوُلوپ اوُتئرلار.

آیدئم ـ ساز دیسنگ غئزئقلی گیدیپ دور. باغشی آیدئم لارئنی ماغتئم غولی دان ساناپ اوتیر:

اوُوال ـ مال یاغشی، مال دان باش یاغشی.
باش دؤولتین تاپان مالا سرتمز.
دوُغمادئق اوُغولدان، دوُغان داش یاغشی،
نادان اوغول آتاسئنا سرتمز....

اوُتوران مأره کانئنگ ایچینده بیر نأچه یاشولی آرام ـ آرام: « هأ، حاق-دا ، حاق دئر ماغتئم غولی !» دییپ یوودئنئش یارلار. دینگه آیدئپ اوُتوران یاش باغشی همه لرینگ گؤوین لری نئنگ آچاری بیر اؤزوّنده یالی ، جوُشوپ گیدیپ اوُتئر:

ماغتئم غولی غارئپ گؤونوّن بای ادیپ،
قاناغات اوّلکه سین بنده جای ادیپ،
هرکیم اؤز یارئنی دوُغان آی ادیپ،
آیئن گؤزلار، باشغا آیا سرتمز.

آیدئم غوتاریار مأره که ینه ـ ده یاش باغشئنگ آیتجاق آیدئمئنا صابرسئزلئق بیلن غاراشیارلار. یری گلنده آیتماغی مئناسئب بیلدئم، ایل آراسئندا یؤرگوّنلی بیر ناقئل بار:

آیدئم-ساز داراغت بولسا،
سایاسی-ماغتئم غولی ...

شئغئرنامه دن باشلانیار؟ دوّنیأ تاسین غاتماق دان. ساز نامه دن باشلانیار؟ دوّنیا نئنگ آسودالئغئنی دینگه مک دن. بو ایکیسی شئغئر بیلن ساز- اکیز یارادئلان یالی. چوّنکی شاهئرانالئق سازئنگ طبیغاتئندا بار. سازام- شئغرئنگ طبیغاتئندا، هر نیچیگم بوُلسا، یؤرگوّنلی سؤز« یؤرأپ» گلیأر: شئغرئنگ توّکه نن یرینده سازباشلانیار-دییلیار.

ماغتئم غولی پراغی نئنگ شئغئریتی، آیدئما حالقئنگ توپراغی نئنگ اینگگیلدی سینی عارضی- حالئنی گیریزدی. « گلینگ ـ هاو، حالایئق، دردینگیزی پایلاشایئن، یوُغسام بو قاهبا پلک مایبرجآق سیزی » دییپ، آسمان دان اینن یالی پراغی شاهئر بوُلوپ دئر دییپ بیرپأهیمدار آیدئپ دیر. ینه ـ ده آق اؤیوّنگ ایچی ـ داشی هوّمر مأره که، آق توُقایئنگ بلندلیک یرلرینده یاش باغشی نئنگ یکه اؤزسسی حؤکوّم سوّریأر. اوُل دوتاری نئنگ صاپئنی بولایلاپ، شلپه سینی غالغا دئپ، غئزئشئپ باریار. ینه ـ ده ساناپ اوغراندا، سؤزلری دأنه ـ دأنه بوُلوپ آنگلاری ائرالایار:

آصلا آدامزادا آجی سؤز اورمانگ،
پاخئرا-میسگینه دلالات یاغشی،
باخئلا اوغراما، یوزونی گؤرمه،
مؤهوّم بیتیرماگه کیپایات یاغشی.

دینگلیجی لرینگ امنچک جئلاوی ایپأم اوُنونگ الینده. اوُوازا غارئلیان مانی- اوّندو عؤمروّنده بایارئندان حوُش سؤز اشیتمه دیک باغشئنی دینگلاپ اوُتوران غارئپ چوُپانئنگ یوّره گینه جوّنگک بوُلیار.

واخ، غارئپلئق بیردرددیر، آدام اؤلدوّرمز
اؤلدوّرمسه، دیری لیکده گوّلدوّرمز.
ایت هم آررئق لئغئنی غوردا بیلدیرمز،
البتده، دوشمانا سیاسات یاغشی.

اوُل دمینی توتوپ ، یاپئرئلئپ دینگله یار، سبأبی باغشی نئنگ سسی دأل ـ ده ، عادئل هم دانا پریشیدأنینگ سسی غولاغئندا یانگلانیان یالی. نأدیپ شاهئر چوپان ـ چوُلوغئنگ غارئپ ـ غاسارئنگ گؤونینداکی سؤزلری آنگدئ قا؟ نادیپ ایلینگ دردینی درد ادینئپ بیلدیکأ؟ شاهئردال، کرامات. « آیدئبر باغشی، آیدئبر غولاغئم سنده!». اوُل چوغوتدئرئپ دینگله یأر. آیدئم اوُنگا « اوُتلاپ یوّره ن مال چا» یوُق. آدام لارئنگ باردئغئنی، سبأبی اولارئنگ ایل دردیندن بی خابار دئغئنی، اؤزگه لره قدئر غوُیوپ بیلمک دن ماخروم دئغئنی آیدیار. شو تتل لی لری اوُل چوُپان عؤمروّنده گؤره ـ گؤره گلیأر. ایچیندن اوُلاری آدما ـ آد ساناپ اوُ تورانئنی اؤزم بیله نوق.

محمد او مماتی مال سئز بوُلماسئن،
مال سئز بوُلسانگ ، دوغان- غارداش یاد بولار،
غاچار آقانگ، اینینگ ، بوُلماز خاطئرانگ،
غووانار دوشمانئنگ، دوُستونگ مات بوُلار.

غارئپ آیاق یالانگ، واخ، کندیر غوشاق دئر-ای،
بیر مأره کأ بارسا، اوُرنی آشاق دئر،
غارئپ لار آت موّنوّپ دپسه- اشک دئر،
دؤولتلی لر اشک مونسه، آت بولار.

باغشی ماغتئم غولی دان ساناپ گیدیپ اوتئر. اوُنونگ آیدئم لاری تلپه گینگی یره اور دورئپ ، هشلله قاقدئریان آیدئم لاردان دأل. «ایچیکدیریان»،اویلاندئریان آیدئم لاردان. حاییات چشمه سینه چوّمدوّریپ، سیلکه لأپ، سارقدئرئپ چئقاریان آیدئم لاردان. غئسغا عؤمروّنگی ، ائنسانا روُوا مانئلی عؤمره اؤویرمه گینگ ، رجه لی ساپاغئنی بریان آیدئم لاردان. «ماغتئم غولی نئنگ آیدئم لارئنی دینگلاپ ، غئسئر غالارئن میلتینگ یوُق ـ بوُغاز ادایار» دییپ، ایل آراسئندا بیر ناقئل غاتئپ دور، هاوا ،« بوغاز ادیان » آیدئم لار....

اینه شیدیپ بو بوُغاز ادیان آیدئم لاردان دینگلاپ اوُتورشئمئزا گیجه یارئندان آغدی گیتدی. یاش باغشی ولین غئزئشئپ، آیدئم ائزئندان آیدئما توتوپ باریار. شوُل آق اؤیوّنگ آیدئم ـ سازی آغشامئنا غاتناشان أهـــلی مأره که توّرکمن حالقی نئنگ میللی شاهئری ماغتئم غولی پئراغی نئنگ « ایچیکدیریان»،اویلاندئریان آیدئم لارئندان دینگلأپ، حاییات چشمه سئنئنگ سووونئندان ایچیپ دانگئنگ ســـــازواغتی آق توُقا یئنگ اینگ بلند لیگینده غورلان آق اؤیی ترک ادیپ گیتدی لر....

ماخلاصی توّرکمن ایلیمیزینگ بلند ـ بلند داغلاری باردئر. اوُل داغلارئنگ گؤرک ـ اوُوادان لئغئنی گؤرماگه گؤز گرگ .کأبیری گؤک داغئنگ آق غارلی باشئنا سردیپ دورقا ـ دا ، اوُنی اوُباسی نئنگ غاپدالئنداقی آلاقا هینلی بؤوری دشیک دپه دن اِنایی گؤره نوق....

باشی بلند آدام لارم بوُلیا. اولارئنگ بلند لیگینی آنگجاق بوُلسانگ، اؤزوّنگـــم بؤوری د شیک دپه بوُلماجاق بوُلمالی... باغشی ایلینی غالقئندئرئپ، سیلکیندیرن شاهئر. اوُنگا دیل بیتیرسنگ، داغی تایاقلان یالی...« آیدئم ـ ساز داراغت بوُلسا ، سایاسی ـ ماغتئم غولی » .

آدام عؤمری یؤنه آپ ـ آیدئنگ زاتلاردان دوّزوّلیأن بوُلسا کأشگأ. اوُنونگ عاقئل یتمز طیلسیم لرینی نأتجک! اوُلارا دوّشوّنجک بوُلسانگ، بای ، کوّیسأرسینگ ـ آ! شاهئری کؤیسه مأنم بیر گؤر...

توُرکمنچه اس ـ ام ـ اس لر

سؤیگی حاقدا آیدئلان زاد کأن، آیدئلمادئق زاد اوُندان هِم کأن.

اِگر گیجه لرده سن حاقداقی پیکیرلریم یالی بوُلسا، اوُندا هیچ هاچان دانگ آتمازدی.

***

تِنیم و عاقئلئم اؤزوّمینگکی بوُلسادا، یوّره‌گیم سِنینگکی دیر.

***

جهاندا گؤر نأمه لِر بوُلمایار؟!. اینگ اوُوادان گؤزلِر مِنگ خاطلارئمی اوُقییار.

***

سؤز بیلن سؤیسِنگ پوچ بوُلار. یوّرِک بیلن سؤیسِنگ تأچ.

***

هانی ایندی سؤیگی بارمی دییأرلر. باردئر، بوُلار هم، بوُلمالی هم.

***

اینگ یاقئملی سؤزلری قابول اد. چونکی دوّنیأده سِندن عزیز آدام یوُق.

***

هاچاندا سِنی هِممه کیشی یادئندان چئقاراندا، دینگه یوّرِک یادلار. اوُل یورِک هم من بولارئن.

***

غوشلارا غانات گِرِک. بالئقلارا سوو گِرِک. آـ مانگا سن.

***

سؤیجک دییپ سؤیوپ بوُلماز. سؤیجک دأل دییپ سؤیمأن بوُلماز.

***

سؤیگی حاقدا آیدئلان زاد کأن، آیدئلمادئق زاد اوُندان هِم کأن.

***

سؤیگی دورموش دئر، دورموش بوُلسا، سؤیگی.

***

دینگه سؤیگی چئن یوّرِکدِن آغلادار.

***

سؤیگی بیلن اوُیون اتمه، اوتولارسئنگ.

***

سؤیگی، غئشی یازا اؤوروّپ بیلر، یازی بوُلسا غئشا.

***

سؤیگینی اؤورتمِک گِرِک دأل، واغتی گِلِر، هر کیشینینگ اؤزی دوّشوّنِر.

***

سؤیمه یأن، سؤییأنه دوّشوّنمِز.

***

سؤیگی عوممان دئر. سؤیگی دِریادئر. اوُنونگ اوغروندا غارق بوُلیان کأندیر.

***

مانگا دوّنیأ توغالاق دئر دییپدینگ. اوُندا نأمه اوّچین دوُلانیپ گِلمه دینگ سؤیگیم؟ بِلکی، بیزی شو بایرام دوشورار.

***

مانگا بیرجه گِزِک « سِنی سؤییأن» دییپ یالاندان هم بوُلسا آیتسادئنگ! من بو یالانی دوّنیأنینگ بوّتین حاقئقاتئنا چالئشمازدئم.

***

شوگوّن یوُلدا بیر گوّله دوشدئم. گؤزللیگنی گؤجِنگلیشی، «دوّنیأده مِندِن اوُوادان بارمئقا؟» دییأن یالئدی. من اوُل گوّلی سانگا بِرمکچی مهربانئم. غوُی، اوُل گوّل اؤزوّندِن خاص اوُوادان گوّلوّنگ باردئغئنی گؤرسوّن.

***

سن چؤلده بیتِن گوّل بوُلسانگ، غوراماغئنگ اوّچین، گؤزیاشلارئم بیلن سووارارئن.

***

بوگوّن دونیأدأکی اینگ آنگئرباش عاجایئپلئق لاری سانگا ســوُوغات بِرمِک ایسله یأرین، اِممأ سِنی اؤزوّنگه نأدیپ سوُوغات بِرِیین.

***

آسمانئمدا دومان ـ دومان بولوتسئنگ، سؤیِن گؤونوّم سِنی نأدیپ اونوتسئن.

***

سانگا دوشانئم بأری، آتاشئم بار کوّلوّم یوُق. بیلبیل بوُلدوم دیلیم یوُق. سنی یادلاپ آخ چکمدیک گوّنوّم یوُق، عزیزیم سن نیرِده؟

***

گوّلی بیر گوّن، سنی هرگوّن. گوّلی سوُلیانچا، سنی اؤلیأنچأم سؤیِرین.

تاییارلان: خ. یزدانی